

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

КОНЧУК Наталія Сергіївна - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

Проводиться научний аналіз умов звільнення особи від кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні.

Ключові слова: умови, звільнення від кримінальної відповідальності, державна зрада, шпигунство.

Постановка проблеми. У кримінальній політиці держави поряд із заходами кримінальної репресії та превенції належне місце слід віддати заходам стимулювання добровільного припинення (або відмови від продовження) злочинної поведінки, сприяння виявленню злочинів, що готуються, розкриттю та розслідуванню тих посягань, що вже вчинені, мінімізації їх наслідків та відшкодуванню заподіяної шкоди [1, с. 157]. Відповідно, підкріплення норм, що передбачають відповідальність за посягання, приписами заохочувального характеру істотно підвищує значення закону про кримінальну відповідальність у справі профілактики злочинів [2, с. 80].

Стан дослідження

Слід зазначити, що аналіз підстав звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду став об'єктом розгляду лише поодиноких авторів. Зокрема, це питання висвітлювалось у дослідженні Ю.В.Бауліна [3], Ю.В. Луценка [4], В.Г. Кундеуса [5]. Водночас, вважати дослідження цієї проблематики вичерпним неможливо, оскільки для правильного застосування звільнення від кримінальної відповідальності за державну

зраду необхідно з'ясувати, як діяла особа: а) за попереднім завданням спецслужби іноземної держави чи, б) ініціативно, за власним бажанням, переслідуючи певну мету; в) з яким умислом діяла відповідна особа тощо.

Таким чином, з урахуванням зазначених напрацювань ми поставили за мету проаналізувати підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду.

Виклад основних положень

Умовами звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду є: не вчинення жодних дій на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їхніх представників; добровільна заява органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представником та про отримане завдання. Відсутність хоча б однієї із зазначених умов унеможливує звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду. З аналізу ч. 2 ст. 111 КК України випливає, що за вчинення замаху на державну зраду, а також за закінчений злочин особа не може бути звільнена від кримінальної відповідальності, адже замах і закінчений злочин передбачають виконання певних дій, спрямованих на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників, що, безумовно, унеможливує застосування в цих випадках звільнення від кримінальної відповідальності.

Ч. 2 ст. 111 КК України передбачає звільнення від кримінальної відповідальності не за всі форми державної зради, що передбачені у ч. 1 ст. 111 КК України, а лише за такі, що пов'язані з отриманням громадянином України злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників. Таким чином, законодавець дещо звузив можливість звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці. Це впливає з того, що в діях особи, яка надає допомогу представнику іноземної держави з власної ініціативи, без попереднього отримання злочинного завдання, відсутня передумова звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки застосування такого звільнення можливе за умови, якщо особа діяла за попереднім завданням спецслужби іноземної держави на виконання її злочинного завдання. Видається, така позиція законодавця є слушною, оскільки вчинення громадянином України дій, які спрямовані на шкоду національній безпеці держави, за власною ініціативою, не повинно піддаватися заходам стимулювання добровільного припинення злочинної поведінки з боку держави, оскільки така особа за власною ініціативою ступила на злочинний шлях.

Щодо першої умови звільнення від кримінальної відповідальності, то слід зазначити, що невчинення жодних дій на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їхніх представників полягає у повній бездіяльності особи щодо виконання отриманого суспільно небезпечного завдання на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [4, с. 432].- В.О. Навроцький з цього приводу зазначає, що з аналізу першої умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України впливає, що законодавець вважає державну зраду закінченим посяганням уже з моменту надання згоди на виконання злочинного завдання, а не з часу вчинення конкретних зрадницьких дій. Окрім того, цей науковець вважає, що саме по собі встановлення зв'язку з іноземною державою,

організацією або їх представниками є лише готуванням до державної зради [6, с. 83].

Такі міркування є цілком слушними, оскільки видається, що особі, яка не вчинила жодних дій на виконання злочинного завдання іноземної держави і не збирається цього робити, простіше буде просто замовчувати факт про свій злочинний зв'язок, - аніж з'явитися до правоохоронних органів з відповідною заявою та пройти «прес» кримінального судочинства, коли йому суттєво «потріпають» нерви, оскільки потрібно буде давати відповідні пояснення та доводити свою невинуватість. Видається, що така умова звільнення від кримінальної відповідальності є недієвою та за своєю суттю не є захожувальною. Знову ж таки, яке може бути звільнення від кримінальної відповідальності, якщо особа не вчинила жодних суспільнонебезпечних дій, які передбачені в ч. 1 ст. 111 КК України. Слід погодитись також із твердженням М. І. Хавронюка, який вважає, що якщо громадянин України, встановивши «зв'язок і отримавши відповідне злочинне завдання, не вчинив ніяких дій і добровільно відмовився від продовження реалізації свого наміру, то – незалежно від того, заявив він вказаним органам державної влади про вказаний зв'язок чи ні,- підстав для притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 111 немає» [7, с. 234] (згідно зі ст. 17 КК України справа має бути закрита на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України). Адже, щоб звільнити особу від кримінальної відповідальності, необхідно насамперед, щоб були підстави для притягнення її до такої відповідальності. Відповідно, відсутність підстав для кримінальної відповідальності відкидає потребу у звільненні від неї. У ч. 1 ст. 2 КК України вказується, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. Натомість, з аналізу умов звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду впливає, що особа не вчинила жодних суспільнонебезпечних дій, які передбачені в ч. 1 ст. 111 КК України, що підтверджує той факт, що підстав для притягнення її до кримінальної відповідальності за вказаною статтею немає.

Слід зазначити, що надання особою згоди на виконання в подальшому злочинного завдання не свідчить про те, що вона збиралася це робити. В даному випадку при наданні такої згоди необхідно з'ясувати, з яким умислом діяла відповідна особа. Її дії могли бути направлені на те, щоб з'ясувати якомога більше інформації для подальшого викриття представника іноземної держави. Водночас, зауважимо, що навіть якщо під час надання такої згоди в особи був умисел завдати шкоду державним інтересам, то, напевно, вона це визнає, коли звертатиметься до правоохоронних органів з відповідною заявою.

З аналізу положень ч. 2 ст. 111 КК України випливає, що якщо особа вже дала згоду на злочинну співпрацю з представником іноземної держави, а потім, наприклад, вчинила будь-яке діяння на виконання цього завдання, наприклад, підшукала співучасників чи розробила відповідний план тощо, це свідчить про відсутність підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. З такою позицією законодавця важко погодитися, оскільки незважаючи на те, що особа уже розпочала свою злочинну діяльність, однак своїми діями вона не завдала шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Вважаємо, що якщо особа на такому етапі припиняє вчиняти злочинні дії, то щодо неї необхідно застосовувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Таким чином, особа, яка розпочала свою злочинну діяльність, а потім зрозуміла, що пішла хибним шляхом, зможе заявити про свій злочинний зв'язок з представником іноземної держави правоохоронним органам і таким чином можна буде запобігти існуючій загрозі для національної безпеки держави. Натомість, якщо особа, припинивши злочинну діяльність, не звернеться до компетентних органів з остраху притягнення її до кримінальної відповідальності, то у такому випадку буде втрачена можливість у розкритті злочинної діяльності інших осіб.

Підстава звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення державної

зради має багато спільного із добровільною відмовою від незакінченого злочину (ст. 17 КК України), «у зв'язку з чим не виключається можливість конкуренції кримінально-правових норм щодо добровільної відмови від вчинення злочину і спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду» [4, с. 432]. У кримінально-правовій літературі вказується, що якщо громадянин не вчинив жодних дій і добровільно відмовився від продовження реалізації свого наміру, то підлягає звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ст. 17 КК України [6, с. 83]. Натомість Ю. В. Баулін вважає, що у таких випадках повинні бути застосовані правила конкуренції загальної та спеціальної норм щодо звільнення особи від відповідальності, відповідно до яких повинна застосовуватись спеціальна підстава звільнення від кримінальної відповідальності [3, с. 213].

Таким чином, видається, необхідно підтримати позицію тих авторів, які вважають, що у цьому випадку має бути застосована саме норма, яка міститься в Особливій частині КК України (ч. 2 ст. 111), а не у ст. 17 КК України, де передбачені умови добровільної відмови від доведення злочину до кінця, оскільки така умова як попередження органів державної влади у ст. 17 КК відсутня [4, с. 432]. Повністю погоджуємося з Ю. В. Бауліном, який зазначає, що законодавець, враховуючи великий ступінь суспільної небезпечності злочину передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, «спеціально передбачив для особи звільнення від відповідальності лише у випадку, коли вона не просто відмовилася від вчинення таких дій, а й надала відповідну інформацію органам державної влади, інформацію, що може допомогти їм у розкритті злочинної діяльності інших осіб» [3, с. 213].

Наступною умовою звільнення від кримінальної відповідальності є добровільна заява органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представником та про отримане завдання. Під час аналізу вказаної умови виникає потреба в дослідженні питань, що стосуються характеру, мотивів, способу, часу, адресата та змісту відповідного повідомлення.

Почнемо з того, що повідомлення особою про свій зв'язок з іноземною державою не може бути примусовим. Це пояснюється насамперед тим, що примушування до повідомлення відомостей про злочини є незаконним, і в окремих випадках такі дії можуть отримати кримінально-правову оцінку за ст. 373 «Примушування давати показання» КК України. Крім того, особа, що повідомляє необхідні відомості правоохоронним органам під впливом примусу, явно не бажає припинити злочинну діяльність та співпрацювати з відповідними органами у розкритті її злочинного зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками. Звідси випливає, що повідомлення в усіх випадках має бути добровільним. Добровільним необхідно вважати таке повідомлення, яке відповідна особа зробила з власної волі, однак не обов'язково за власною ініціативою, з будь-яких мотивів, незалежно від того чи відомо про даний зв'язок з представником іноземної держави органам державної влади і чи знає про таку їх поінформованість винний та при усвідомленні реальної можливості не повідомляти названу інформацію і брати участь у вчиненні державної зради ще протягом певного часу.

Мотиви такого повідомлення, як зазначається у кримінально-правовій літературі, можуть бути різними [3, с. 212]. До них доцільно відносити: прагнення уникнути кримінальної відповідальності, небажання більше займатися злочинною діяльністю, докори сумління, страх тощо. Встановлення мотиву не є обов'язковим для спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, проте вони можуть характеризувати особу, яка підлягає такому звільненню.

Важливою ознакою повідомлення громадянина України про свій зв'язок з та про отримане завдання є час. Відповідне повідомлення має бути вчинене особою до моменту внесення відомостей у Єдиний державний реєстр досудових розслідувань, оскільки повідомлення вчинене після внесення таких відомостей може розцінюватись як активне сприяння розкриттю злочину. Окрім того, зазначена заява повинна бути зроблена до вчинення будь-яких дій на виконання зло-

чинного завдання представника іноземної держави.

Щодо адресату повідомлення про свій злочинний зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представником та про отримане завдання, то слід зазначити, що ним є органи державної влади. У кримінально-правовій літературі вказується, що немає принципового значення, якому державному органу було повідомлено про злочин [8, с. 52]. Навіть якщо особа за певних обставин зробила добровільне повідомлення не правоохоронному, а іншому державному органу, то це не виключає можливості звільнення її від кримінальної відповідальності, оскільки зазначені органи зобов'язані передати зроблене повідомлення до відповідних правоохоронних органів [3, с. 246-247]. Однак О. О. Житній вважає, що ним повинен бути визначений будь-який орган, наділений правом порушення кримінальної справи, оскільки лише в цьому випадку можна сподіватися на найбільш компетентну оцінку повідомленої особою інформації та швидке реагування на неї [9, с. 92]. Видається, що особа має заявити про свій злочинний зв'язок з представником іноземної держави правоохоронним органам (насамперед, Службі Безпеки України), оскільки саме на них покладається обов'язок викриття та вжиття заходів щодо запобігання вчинення злочинів проти основ національної безпеки України.

У теорії кримінального права вказується, що добровільне повідомлення громадянина України про свій зв'язок з іноземною державою та про отримане завдання може бути зроблене в усній, письмовій чи будь-якій іншій формі [4, с. 432]. Ю.В. Баулін вказує, що відповідна заява повинна містити вичерпний перелік інформації щодо зв'язку громадянина України з іноземною державою, отриманого ним злочинного завдання, а також подальшої своєї поведінки після отримання такого завдання. При цьому зміст заяви повинен містити наступні відомості: з якою іноземною державою чи іноземною організацією або їхніми конкретними представниками особа мала зв'язок; у чому конкретно виявився такий зв'язок; де і коли, за яких обставин, а також яким способом і

АНОТАЦІЯ

Проводиться науковий аналіз умов звільнення особи від кримінальної відповідальності за державну зраду за кримінальним законодавством України.

SUMMARY

The scientific analysis of conditions for the release of person is conducted from criminal responsibility for high treason under the criminal laws of Ukraine.

з ким був встановлений та підтримувався цей зв'язок; де, коли, від кого і яким чином було отримане завдання; в чому полягав зміст цього завдання, способи та час його виконання тощо; мотиви зробленої заяви тощо. Приховування будь-якої інформації щодо зазначених обставин або зазначення неправдивих відомостей чи навмисне їх перекручення у заяві унеможлиблює звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 111 КК України [3, с. 211-212]. З такою позицією слід погодитись, адже звільнення особи відбувається в обмін на повну та достовірну інформацію.

Висновки

Виходячи із вищенаведеного, зауважимо наступне: законодавцю слід передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду у таких випадках: 1) якщо громадянин України припинив вчинення дій (бездіяльності), спрямованих на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, якщо він мав можливість вчинення злочину до кінця; 2) не завдав шкоди національній безпеці України; 3) добровільно повідомив органи державної влади про вчинене.

Література

1. Акімов М. О. До питання про відмежування захоплення заручників від деяких суміжних корисливо-насильницьких злочинів / М. О. Акімов // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права : мат-ли міжн. наук.- практ. конф. (м. Луганськ, 20-21 трав. 2011 р.) / редкол. : Г. Є. Болдарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін. ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 600 с.

2. Елеонский В. А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел : Учебное пособие / Елеонский В. А. – Хабаровск : Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1984. – 108 с.

3. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: [монографія] / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.

4. Луценко Ю.В. Підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду / Ю.В. Луценко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – Вип. 56. – 2012. – С. 427 – 432

5. Кундеус В. Г. Проблеми застосування положень ч. 2 ст. 111 КК щодо звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду / В. Г. Кундеус // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20-21 травня 2011 р.). – Луганськ, 2011. – С. 270-274.

6. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: [курс лекцій] / В.О. Навроцький. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 771 с.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

8. Михайленко О. Удосконалення системи підстав і порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності / О. Михайленко // Вісник прокуратури. – 2003. – № 2. – С. 51-53.

9. Житний О.О. Про деякі проблеми звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні злочинів проти громадської безпеки / О. О. Житний // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: міжнар. наук.-практ. семінар 1-2 жовт. 2002 р. : матер. семінару. – Х., 2003. – С. 91-94.